

УДК 343.352:37.014.5

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2026.02.2.17>

КОРУПЦІЯ В СИСТЕМІ ОСВІТИ ЯК ПЕРЕДУМОВА ПОШИРЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО НАСИЛЬСТВА НАД УЧНЯМИ

Гришко В.І.,

*кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри правоохоронної діяльності
та спеціальних юридичних дисциплін,
Національний університет водного господарства
та природокористування
ORCID: 0000-0001-7512-0005*

Вознюк С.С.,

*асистент кафедри правоохоронної діяльності
та спеціальних юридичних дисциплін,
Національний університет водного господарства
та природокористування
ORCID: 0000-0003-4487-3201*

Гришко В.І., Вознюк С.С. Корупція в системі освіти як передумова поширення психологічного насильства над учнями.

У статті здійснено комплексне дослідження взаємозалежності між деструктивними корупційними явищами в системі освіти та механізмами посилення негативного психологічного впливу на здобувачів освіти. Обґрунтовано, що практика обов'язкових «добровільних» внесків, хабарництво, придбання оцінок, фаворитизм і різного роду тіньові платежі створюють нерівність в освітньому середовищі і закріплюють атмосферу безкарності. За таких умов образи, тиск, залякування, дискримінаційні дії та інші види психологічного насильства поступово нормалізуються й перестають сприйматися як відхилення, що стає причиною латентності таких протиправних діянь.

Підкреслюється, що корупція в освітньому просторі становить не лише юридичне й етичне порушення, а й виступає серйозним соціально-психологічним фактором ризику. Вона підсилює прояви булінгу, підриває ефективність механізмів захисту прав дитини. Наведено приклади найпоширеніших практик психологічного насильства над учнями через корупцію, за яких залякування, маніпуляції та дискримінаційні дії з боку працівників стають інструментами підтримки корупційного ладу, що призводить до деформації правосвідомості здобувачів освіти. Проаналізовано прогалини в чинному законодавстві щодо визначення суб'єктного складу корупційних правопорушень в освіті, що створює передумови для безкарності та системності насильницької поведінки.

На основі аналізу об'єктивних та суб'єктивних чинників корупції запропоновано комплекс превентивних заходів з метою формування нульової толерантності до будь-яких проявів корупції в сфері освіти. Зауважено, превентивні заходи мають стати пріоритетними у формуванні державної стратегії подолання корупції з огляду на нівелювання можливості виникнення корупційних ризиків ще на етапі організації освітнього процесу. Запропоновано внести зміни до антикорупційного законодавства з метою чіткого окреслення посадових осіб закладів освіти як суб'єктів відповідальності, напрацювання практичних рекомендацій у сфері боротьби з корупцією в закладах освіти. Рекомендовано налагодити прозорий механізм збору благодійних внесків крізь призму залучення незалежних експертів. Аргументовано необхідність формування нульової толерантності до корупції через дотримання принципів освітньої діяльності.

Ключові слова: корупція в освіті, психологічне насильство, безпека освітнього середовища, превентивні заходи, захист прав дитини.

Grichko V.I., Vozniuk S.S. Corruption in the education system as a prerequisite for the spread of psychological violence against students.

The article carries out a comprehensive study of the interdependence between destructive corruption phenomena in the education system and the mechanisms of increasing the negative psychological impact on education seekers. It is substantiated that the practice of mandatory «voluntary» contributions, bribery, acquisition of assessments, favoritism and various types of shadow payments create inequality in the educational environment and consolidate the atmosphere of impunity. Under such conditions,

insults, pressure, intimidation, discriminatory actions and other types of psychological violence are gradually normalized and cease to be perceived as deviations, which becomes the reason for the latency of such illegal acts.

It is emphasized that corruption in the educational space constitutes not only a legal and ethical violation, but also acts as a serious socio-psychological risk factor. It strengthens manifestations of bullying, undermines the effectiveness of mechanisms for the protection of children's rights. Examples of the most common practices of psychological violence against students due to corruption are given. In which intimidation, manipulation and discriminatory actions by female employees become tools for supporting the corrupt system, which leads to the deformation of the legal awareness of education seekers. The gaps in the current legislation regarding the definition of the subject composition of corruption offenses in education, which creates prerequisites for impunity and systematic violent behavior, are analyzed.

Based on the analysis of objective and subjective factors of corruption, a set of preventive measures is proposed with the aim of forming zero tolerance for any manifestations of corruption in the field of education. It was noted that preventive measures should become a priority in the formation of the state strategy for overcoming corruption in view of leveling the possibility of corruption risks at the stage of organizing the educational process. It is proposed to amend the anti-corruption legislation in order to clearly outline the officials of educational institutions as subjects of responsibility, to develop practical recommendations in the field of combating corruption in educational institutions. It is recommended to establish a transparent mechanism for collecting charitable contributions through the prism of attracting independent experts. The need to form zero tolerance for corruption through compliance with the principles of educational activity is argued.

Key words: corruption in education, psychological violence, safety of the educational environment, preventive measures, protection of children's rights.

Постановка проблеми. Психологічне насильство щодо дітей у закладах освіти охоплює широкий спектр нефізичних способів впливу. Йдеться про принизливі зауваження, глузування, погрози, навмисне залякування, упереджене ставлення, ігнорування або свідоме відсторонення дитини від однолітків. Так, насильство у шкільному середовищі є багатомірним явищем, що поєднує фізичні, психологічні та сексуальні прояви, а також різні форми булінгу. Важливо, що джерелом таких дій можуть бути не лише однолітки, а й працівники освітнього процесу.

Паралельно з цим, система освіти стикається з поширенням корупційних практик – від неформальних грошових зборів до усталених схем прихильництва чи фактичної «купівлі» результатів навчання. При цьому, такий стан речей супроводжується вчиненням психологічного насильства над учасниками освітнього процесу у випадку відмови потурання корупційним практикам. У межах цього дослідження корупція розглядається як фактор ризику для формування безпечного освітнього середовища. Вона підриває засади рівності та справедливості, підриває довіру до встановлених правил, посилює вплив осіб із владними повноваженнями й тим самим створює передумови для зростання психологічного тиску та уникнення відповідальності за його прояви. Тому в науковому полі важливо дослідити правову природу взаємозв'язку між корупційними правопорушеннями та механізмами легітимізації психологічного насильства в освітньому просторі задля напрацювання механізмів запобігання та протидії таким протиправним діям.

Мета дослідження – обґрунтувати, яким чином корупційні прояви в освіті можуть виступати передумовою поширення психологічного насильства над здобувачами освіти та запропонувати першочергові напрями профілактики цього явища.

Стан опрацювання проблематики. Проблематика корупції протягом багатьох років залишається предметом активного наукового обговорення. Зокрема, Л.І. Аркуша, О.О. Дудоров, Л.І. Мельник, Є.В. Невмержицький, О.С. Новаков, С.А. Шалгунова та інші вітчизняні науковці у своїх працях зосередились на темі корупції та напрацювання механізмів щодо боротьби із цим явищем.

Певні аспекти попередження корупційних проявів в сфері освіти також були висвітлені в наукових працях М.І. Бажанова, Ю.В. Бауліна, В.І. Борисова, В.М. Гаращука, О.Г. Кальмана, В.О. Навроцького, В.І. Шакуна та інших дослідників.

Разом із тим переважна частина наукових розвідок акцентує увагу здебільшого на кримінологічному, кримінально-правовому чи економічному аспектах проблеми. Натомість корупцію варто трактувати як багатомірне соціальне явище, що потребує всебічного та міждисциплінарного аналізу. Особливої значущості набуває вивчення інструментів її запобігання та протидії в освітній сфері, адже наслідки корупційних практик у цій галузі мають тривалий і системний вплив на створення безпечного освітнього середовища.

Виклад основного матеріалу дослідження. Законодавець закріпив визначення корупції у ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції» – це «використання особою, зазначеною у частині першій статті 3 цього Закону, наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, зазначеній у частині першій статті 3 цього Закону, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей» [1].

Як бачимо, корупція є багатовимірним явищем, що проявляється в багатоаспектних проявах, адже її сфера можливого існування поширюється на всі ланки суспільства. Особливо небезпечною є наявність корупції в закладах освіти, де вона виступає не лише протиправним діянням, а й деструктивним чинником формування особистості. Погоджуємось із І.І. Шульган, яка зауважила, що «якщо система освіти не ґрунтується на концепції прозорості, чесності та справедливості, країна ставить під загрозу своє соціальне, економічне та політичне майбутнє. Неефективність освітніх установ, відтворення нерівності в розподілі освітніх можливостей є наслідком наявності корупції в освіті. Також простежується зв'язок корупції із суспільною неосвіченістю, браком громадянської активності, толерантності та глобальної ввічливості, збільшенням рівня злочинності, і, навіть, смертністю за рівнем бідності» [2, с. 213]. Погоджуємось із позицією науковиці, адже корупція – це багатоаспектне соціально-протиправне явище, яке відбувається не лише у межах вузької ланки суспільства, а бере своє коріння на всіх ланках державотворення, підриваючи довіру до інститутів органів державної влади. Тому корупція в освітньому середовищі є особливо небезпечною з огляду на зміну ціннісних орієнтирів молоді, що побудована на легітимізації нечесності як швидкої стратегії досягнення успіху.

Важливо, на наш погляд, відслідкувати причини виникнення корупції в сфері освіти задля всебічного аналізу цього негативного правового явища. Нам імпонує класифікація К.А. Бобенка та С.Ж. Лазаренка, які розділяють причини виникнення корупції в закладах освіти на три групи:

об'єктивні причини – зумовлені системними прогалинами, зокрема дефіцитом бюджетних місць на престижні спеціальності в провідних закладах освіти, неналежним рівнем оплати праці педагогів та недосконалістю нормативно-правової бази у сфері антикорупційної політики;

суб'єктивні причини – пов'язані з психоемоційним станом учасників освітнього процесу, що проявляється в апатії викладачів через складність бюрократичних процедур Болонської системи на тлі низьких доходів, відсутності належної поваги з боку студентства та замовчуванні фактів неправомірної вигоди;

об'єктивно-суб'єктивні причини – поєднують особистісну мотивацію та зовнішні обставини, як-от намагання викладачів «компенсувати» витрати, понесені під час працевлаштування, а також незахищеність освітян у правовому та соціальному аспектах [3].

Як бачимо, причини корупційних практик в закладах освіти є похідними від прогалин у сфері державного врядування та недосконалості законодавства. Однак, разом з тим, корупція в закладах освіти породжує нову низку проблемних аспектів, що вимагають негайної реакції та швидкого вирішення. Варто звернути увагу, що законодавець закріплює антикорупційну політику як стратегію розвитку сфери освіти. Наприклад, наказом МОН № 1225 від 29.08.2024 р. «Про затвердження професійного стандарту «Вчитель закладу загальної середньої освіти» розділом V «Опис трудових функцій», на вчителя покладено обов'язок «формування нетерпимості до корупції, дотримання принципів академічної доброчесності у взаємодії учасників освітнього процесу та організації всіх видів навчальної діяльності» [4].

Разом з тим, статистика свідчить про дещо іншу тенденцію у сфері здійснення антикорупційної політики закладами освіти. За дослідженнями Київського міжнародного інституту соціології, у 2024 р. 29% респондентів зауважили, що керівництво шкіл та вчителі вимагали хабар, що є на 7% більшим показником, ніж у 2023 р. [5]. Безумовно, такий стан речей свідчить про неефективність антикорупційної політики, що вимагає негайної реакції від органів державної та законодавчої влади задля уникнення похідних негативних наслідків.

Визначивши основні причини виникнення корупційних проявів у сфері освіти та надавши усі необхідні визначення перейдемо до корупційних практик, що найчастіше формують ризики для психологічної безпеки учнів. Погодьмось із О.М. Хорошевим, що «психологічна безпека та комфортність освітнього середовища визначаються таким станом навколишнього середовища, де відсутнє будь-яке насильство, де існує можливість довірчого спілкування, де створено умови для психологічного здоров'я всіх його учасників, де забезпечено умови для психологічної та психічної безпеки кожної особистості» [6, с. 384]. Тому ми переконані, аналіз корупційних випадків як чиннику впливу на психологічний стан учня є вкрай важливим для можливості напрацювання дієвих

механізмів боротьби з цим явищем, тим самим забезпечити безпечне освітнє середовище, побудоване на рівності до прав та свобод кожного учня.

До вчинків, які можуть негативно впливати на психологічний стан здобувача освіти та його позицію серед однолітків, варто віднести низку поширених практик, про що свідчать періодичні новини у ЗМІ, статистика тощо.

Передусім це тиск щодо так званих «добровільних» внесків, коли реальне ставлення або оцінювання учня фактично залежать від сплати коштів. Сюди ж належить практика «куплених» оцінок, неформального «вирішення питань», протекція та використання особистих зв'язків. Особливою проблемою є фаворитизм і дискримінація – коли окремі учні отримують переваги, а інші стикаються з упередженим ставленням і обмеженнями. Непоодинокими є випадки замовчування скарг в обмін на лояльність або мовчазну підтримку.

Також звернемо увагу на те, як корупційні практики сприяють виникненню або посиленню психологічного насильства стосовно учнів.

По-перше, негативним аспектом наявності корупції з боку працівників закладу освіти є нормалізація приниження та утвердження влади через страх. Коли рішення ухвалюються не відповідно до встановлених правил, а на основі неформальних домовленостей, формується атмосфера страху. Будь-яка спроба заперечити чи висловити незгоду може обернутися «покаранням»: заниженими оцінками, публічними зауваженнями, ярликами на кшталт «проблемний» або «конфліктний». Безперечно, такі дії мають ознаки психологічного насильства, оскільки передбачають тиск, залякування та приниження.

По-друге, відбувається руйнування відчуття справедливості. Корупція підриває віру в те, що результат залежить від знань і зусиль. Здобувачі освіти бачать, що успіх може визначатися не здібностями, а доступом до ресурсів або зв'язків, що породжує розчарування, агресивні моделі поведінки як спосіб адаптації. У такому випадку в колективі зростає кількість конфліктів, посилюється домінування сильніших над слабшими. У такому середовищі насильство може виходити як від однолітків, так і від працівників закладу освіти, а булінг стає одним із найпоширеніших проявів, що є особливо небезпечним насамперед для психологічного стану жертви.

По-третє, будується механізм відчуття безкарності та ослаблення захисних механізмів. За умов поширеної корупції скарги нерідко ігноруються або вирішуються неофіційно. Інколи ситуація навіть обертається проти самого заявника – через осуд чи звинувачення. Унаслідок цього здобувач освіти втрачає довіру до системи захисту, перестає звертатися по допомогу, а насильницькі практики закріплюються та повторюються, що стає причиною латентності таких протиправних діянь і, як наслідок, ігнорування з боку органів державної влади.

По-четверте, коли відбувається фінансовий тиск як інструмент психологічного впливу, особливо вразливими стають здобувачі з родин, які не мають можливості або не бажають брати участь у таких корупційних схемах. В такому випадку вони можуть зазнавати морального тиску: публічних натяків на матеріальний стан, порівнянь з іншими, ігнорування або обмеження в доступі до певних можливостей.

По-п'яте, у здобувачів освіти формується толерантне ставлення до протиправних діянь. Коли вчителі, викладачі демонструють поблажливе ставлення до корупційних дій, здобувачі засвоюють думку, що правила та закріплені норми – лише формальність, а головне значення мають сила та зв'язки. Це сприяє поширенню маніпуляцій у колективі, групового цькування, булінгу та формування

Таким чином, корупційні практики в освітньому середовищі не лише порушують норми права й етики, а й створюють ґрунт для системного психологічного тиску. З часом такі явища починають сприйматися як звична частина освітнього життя. Ми переконані, що такий стан речей є великою загрозою безпеці освітнього простору та, в майбутньому, побудові прозорої держави, адже заклади освіти замість середовища формування свідомої особистості щодо належної правової культури та громадянської відповідальності перетворюються на осередок поширення корупційних схем, що породжують хибне уявлення про правомірну поведінку учнів. Безумовно, вплив корупційних практик має негативний ефект в перспективі: від закріплення комплексу соціальної меншовартості до втрати довіри до органів державної влади в майбутньому.

Подолання таких викликів вимагає комплексного підходу, що має будуватись на превентивних заходах задля уникнення можливих протиправних діянь у майбутньому. Разом з тим, на сьогодні національна система має низку недоліків, які не дозволяють ефективно боротись із випадками корупції в закладах освіти.

Насамперед, складність у боротьбі з корупцією в системі освіти полягає у визначенні суб'єкта корупції, що ускладнює процесуальний аспект притягнення винних до відповідальності. В.І. Мельченко, досліджуючи тему корупції в закладах освіти, дійшов до наступних висновків: «у Законі

України «Про запобігання корупції» науковці чи педагоги не зазначені суб'єктами корупційних правопорушень; – чинне законодавство України чітко визначає, що освітяни та науковці не є держслужбовцями, а отже, не підпадають під дію антикорупційних статей; аналізуючи судові рішення про притягнення осіб, підозрюваних у корупційних правопорушеннях, до відповідальності, можна побачити велику проблему через неоднозначність тлумачення в суддів суб'єктів відповідальності за хабарі» [7, с. 42]. На наш погляд, такий стан у нормативно-правовому вимірі не дозволяє ефективно реагувати на випадки корупційних діянь та накладати санкції на винних осіб, що, у свою чергу, й демотивує тих учасників освітнього процесу, які готові викривати корупційні схеми. Також лишається відкритим притягнення до відповідальності працівників приватних закладів освіти, адже законодавство поширюється на суб'єктів, що є працівниками державних органів.

Нам видається доцільним розглянути можливість внесення змін до базового антикорупційного законодавства з метою чіткої ідентифікації посадових осіб закладів освіти як суб'єктів відповідальності, що дозволить уніфікувати судову практику та забезпечити належну реакцію на виклики сьогодення.

Крім цього, увагу слід зосередити щонайменше на двох ключових напрямках протидії корупційним проявам у сфері освіти. Передусім ідеться про необхідність поглибленого теоретичного осмислення сутності корупційних діянь у цій сфері, визначення реальних і дієвих інструментів їх запобігання та протидії, а також з'ясування причин їх виникнення й умов, що впливають на формування державної антикорупційної політики. Водночас не менш важливим є чітке організаційне окреслення самого механізму запобігання таким правопорушенням і вироблення практичних кроків для їх мінімізації.

Також важливо дотримуватися принципу нульової толерантності до корупції. Погоджуємось із Є.О. Гревцевою та Т.О. Афанасьєвою, що на цьому шляху важливо розбудовувати корпоративну культуру закладу освіти, яка повинна ґрунтуватись на демократичних цінностях. Для цього заклад освіти повинен функціонувати на засадах рівності, справедливості, верховенства права, поваги до прав людини та соціальної відповідальності [8].

Будь-які збори коштів поза встановленими процедурами також мають бути заборонені, а використання благодійних внесків – максимально відкритим і підконтрольним. Окремо слід подбати про захист осіб, які повідомляють про порушення: створити анонімні канали звернення, визначити чіткий алгоритм розгляду скарг і гарантувати відсутність будь-якого тиску на заявників.

Не менш важливим є розроблення та реальне впровадження кодексу етики й академічної доброчесності для працівників і здобувачів освіти відповідно до вимог чинного законодавства. Крім того, значну увагу потрібно приділяти профілактиці булінгу: навчати педагогів розпізнавати ознаки психологічного насильства, працювати не лише з учасниками конфлікту, а й зі свідками, застосовувати відновні практики та формувати розуміння юридичної відповідальності за такі дії.

Крім того, доцільно впроваджувати системні антикорупційні механізми: забезпечувати відкритість фінансової звітності закладів, контроль за закупівлями та прозорість управлінських рішень. Важливо також створити незалежні механізми розгляду скарг – наприклад, запровадити спеціальні комісії із залученням зовнішніх експертів та аудиту. Окрім цього, необхідно регулярно здійснювати моніторинг психологічної безпеки освітнього середовища через анонімні опитування учнів і батьків та впровадження відповідних індикаторів безпеки. Ефективним інструментом можуть стати інформаційні кампанії з чіткими й зрозумілими меседжами, які формуватимуть у суспільстві нетерпимість до корупції та усвідомлення того, що звернення зі скаргою – це нормальний спосіб захисту своїх прав. В такому випадку, ми переконані, можливе гарантування одного із головних принципів освітньої діяльності, передбаченого ст. 6 Закону України «Про освіту» – нетерпимості до проявів корупції та хабарництва [9].

Висновки. Отже, корупція – це складне соціально-протиправне явище, що ставить під загрозу не лише розбудову прозорої демократичної держави, а й є негативним проявом у будь-якій сфері суспільних відносин, де вона нівелює принципи верховенства права та соціальної справедливості. В сфері освіти вплив корупції є вкрай критичним, адже таке негативне явище не лише не відповідає стандартам безпечного освітнього середовища, а й травмує учнів, нав'язуючи хибне уявлення про прийнятність неправомірних дій та часто на практиці є причиною вчинення до них психологічного насильства з боку інших. Тому боротьба з корупцією в освіті має стати одним із пріоритетних державних стратегій, адже успішність такої державної політики як дозволить покращити якість знань, так і сформувати в учнів фундамент розуміння, на якому будуватиметься майбутнє громадянське суспільство.

Насамперед, ідеться про потребу глибшого теоретичного осмислення сутності корупційних проявів у сфері освіти: важливо чітко визначити їх зміст і характерні ознаки, проаналізувати причини виникнення, а також з'ясувати чинники, що впливають на формування державної антикорупцій-

ної політики. Подолання кризових явищ у системі освіти потребує визначення чітких організаційно-правових засад протидії корупції. Проте ця проблема не обмежується лише юридичним чи організаційним аспектом. Корупція в освітньому середовищі створює атмосферу всездозволеності й безкарності, підриває довіру до встановлених правил, ускладнює захист прав через механізми оскарження та сприяє поширенню психологічного насильства – від окремих випадків приниження і залякування до системного булінгу. Саме тому результативна профілактика має поєднувати антикорупційні заходи з формуванням безпечного освітнього середовища, утвердженням принципів академічної доброчесності та належним забезпеченням прав учнів.

Перспективою подальших досліджень можливий аналіз міжнародного досвіду боротьби з корупцією освіти та напрацювання механізмів впровадження найкращих практик у національну площину.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII: станом на 7 лют. 2026 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>.
2. Шульган І.І. Причини та форми корупційної взаємодії у сфері освіти. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка"*. 2024. Т. 11, № 42. С. 212–218. URL: <https://doi.org/10.23939/law2024.42.212>.
3. Бабенко К.А., Лазаренко С.Ж. Корупція в системі вищої освіти: сутність, причини та наслідки. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2015. № 2. URL: <http://www.du.nauka.com.ua/?op=1∓z=812>.
4. Наказ МОН «Про затвердження професійного стандарту «Вчитель закладу загальної середньої освіти»». *ІПС ЛІГА:ЗАКОН – система пошуку, аналізу та моніторингу нормативно-правової бази*. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MUS40103>.
5. Прес-релізи та звіти – Стан корупції в Україні. *Домашня сторінка КМІС*. URL: https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1512&page=1&fbclid=IwY2xjawJ3GudleHRuA2FlbQIxMABicmlkETFrNkpaNGdNcUIQS3Y1TzA1AR7XBiNAo5O4ndQZ3Zm_JJOUWyjy tzF_9f1BRhO8mvRYpNBVSIzrCh4YtfobfQ_aem_bBmKU8tzYE2g2yVLAoUJ2A.
6. Хорошев О.М. Психологічна безпека як необхідний фактор створення безпечного освітнього середовища. *Безпечне освітнє середовище: нові виклики та сучасні рішення в умовах воєнного і повоєнного часу*: Наук. ст., тези доп. та інші матеріали II Всеукр. науково-практ. конф., м. Тернопіль, 1 берез. 2024 р. Тернопіль, 2024. С. 382–386.
7. Мельченко В.І. Корупція у вищих навчальних закладах. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2021. № 1. С. 37–43. URL: <https://doi.org/10.32850/sulj.2021.1.6>.
8. Гревцева ЄО., Афанасьева Т.О. Ключові завдання закладів освіти щодо формування нульової толерантності до корупції в учасників освітнього процесу. *Педагогічна Академія: наукові записки*. 2024. URL: <https://doi.org/10.57125/pedacademy.2024.05.29.18>.
9. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII : станом на 1 січ. 2026 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.

Дата першого надходження рукопису до видання: 1.03.2026

Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 20.03.2026

Дата публікації: 3.04.2026